

■
Mehmet TABAKOĞLU,
XVI. YY'DA TENKİTÇİ BİR MUTASAVVIF:
NUREDDİN ZADE, HAYATI, ESERLERİ VE TASAVVUF ANLAYIŞI,
Emin Yay., Bursa 2017, 437.

Arş.Gör.

HARUN ALKAN

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Kitap, Prof. Dr. Ethem CEBECİOĞLU danışmanlığında 2016 yılında tamamlanan “Nureddinzade, Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı” adlı doktora tezinin basılmış halidir. Çalışma Nûreddinzâde’nin tasavvuf tarihindeki yeri ve önemini ortaya koymak amacıyla hazırlanmıştır. Tez giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Girişte kaynaklar değerlendirilmiş ve Nûreddinzâde’nin yaşadığı XVI. yy.’da Osmanlı Devletinin siyaset, ilim, kültür, sanat, mimari, sosyal, ekonomik, dini ve tasavvufî durumu kısaca ele alınmıştır. Birinci bölümde Nûreddinzâde’nin hayatı, eserleri, tarikat silsilesi, mürit yetiştirme usûlü ve halifeleri hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde Nûreddinzâde’nin, Bedreddin Simâvî’ye ait olan Vâridât adlı esere yazdığı reddiye bağlamında, tasavvuf anlayışı ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Burada ahiret, haşir, ba’s, cennet, cehennem, melek, şeytan, cin, Hz. İsa, kıyamet ve alametleri, Allah’ın iradesi, âlemin kıdemi,

ibadet ve namaz gibi konular üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde Nüreddinzâde'nin, tasavvufun temel kavramlarından elli yedi tasavvuf kavramını yorumlama şekli işlenmiştir.

Girişte kaynakların tanıtımından sonra XVI. yy.'ın siyasi durumu hakkında bilgiler verilmiştir. II. Bayezid, Yavuz, Kanuni ve II. Selim dönemleri hakkında verilen bilgilerde en çok göze çarpan kısımların Osmanlı-Safevî mücadelesi ve Anadolu'daki isyanlar olduğu görülmektedir. Dönemin ilim, kültür, sanat ve ekonomide ulaştığı zirveyi göstermeyi amaçlayan bölümlerin biraz uzun olduğu söylenebilir. Dini ve tasavvufî durum başlığı altında, kuruluşunda Sünnî bir tarikat olan Safevilik'in zamanla şiileşme süreci kısaca işlenmiştir. Safevîler'in Kalenderî, Hurufî ve Işık tabir edilen grupları bünyesine katmaya çalışarak ve tasavvufu kullanarak Osmanlı'yı ele geçirme gayeleri özetlenmiştir. Buna karşılık Osmanlı'daki sünni tarikatların özellikle de Halvetîlik'in Safevî propagandalarına karşı üstlendiği işlevden bahsedilmiştir.

Dini ve tasavvuf durum başlığında rastladığımız dikkat çeken bir konu da idam edilen sufiler konusuyla alakalı olarak Hamza Balî'nin idamında Nureddinzade'nin rolüdür. Yazar Nureddinzade'nin tasavvuf anlayışının temel unsurları olan şeriat-hakikat birliği, zahir-batın uygunluğu ve keşfin şeriata uyması gerektiği gibi noktalardan hareketle, Hamza Balî'nin idamında etkin bir rol üstlenmiş olabileceğini dile getirmiştir. Yine burada Nureddinzade'nin şeyhi Sofyalı Balî Efendi ve Nureddinzade'nin talebelerinden Aziz Mahmud Hüdayî'nin tasavvuf anlayışlarının benzerlikleri yanında devlet adamlarıyla olan yakın ilişkileri de göz önünde bulundurularak, aykırı ve ayrılıkçı tasavvuf anlayışları karşısında mezkûr üç mutasavvıfın İslam Tasavvufunu ve devletin bekâsını korumaya matuf girişimleri vurgulanmıştır. Girişte dönemin siyasi, dini ve tasavvufî durumu genişçe ele alınmıştır denebilir. Bunun da sebebi herhalde Nureddinzade'nin tasavvuf anlayışının, yaşadığı dönemin konjonktürüyle olan güçlü bir ilişkisinin ve bağının var olduğu fikridir.

Birinci bölümde Nureddinzade'nin hayatı, eserleri, tarikat silsilesi ve halifeleri ele alınmıştır. Hayatı hakkında ayrıntılı bilgiler bulunmamakla beraber buradan öğrendiğimize göre Nureddinzade Ebus-

suud, Sokullu ve Kanuni gibi devlet yöneticileri ve ulema kesimiyle yakın ilişkiler kurmuştur. Bunun en somut örneği Kanuni'nin son seferi Zigetvar fethine çıkarken Nureddinzade'nin Kanuni'ye yaptığı telkinlerde kendini göstermektedir. Diğer taraftan Nureddinzade'nin müritlerini ve halifelerini yetiştirirken zahir ilimleri okuttuğu ve buna bağlı olarak sürekli şeriata bağlı kalmayı tavsiye ettiği anlaşılmaktadır. Yetiştirdiği halifelerinden bazılarının İstanbul'un selâtin camilerinde vaizlik görevinde buldukları da yazar tarafından ayrıca vurgulanmıştır. Eserlerinin tanıtım bölümünden anlaşıldığı kadarıyla Nureddinzade'nin en önemli eserleri Konevî'nin Nusus'una yazdığı şerh, Herevî'nin Menazilü's-Sairin adlı eserine yazdığı şerh ve Simavî'nin Vâridât'ına yazdığı reddiyedir. En çok nüshası olan eseri ise Mirac risalesidir. Kayıp olan ve Nureddinzade'ye ait olmadığı halde ona nispet edilen bazı eserler hakkında da bilgiler verilmiştir.

İkinci bölümde Nureddinzade'nin tasavvuf anlayışı ortaya konurken Vâridât'a yazdığı reddiye bağlamında öncelikle Bedreddin Simâvî'nin hayatı, siyasi, ilmî ve tasavvufî yönü hakkında bilgiler verilmiştir. Simâvî'nin idamıyla sonuçlanan isyan hadisesi ve idamından sonraki süreçte Simavîlikle ilgili değerlendirmeler yapılmıştır. Bu kısımda Ebüssuud, Bali Efendi, Nureddinzade ve Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Simavîlerle ilgili görüşlerinin birbirine çok benzediğini görmekteyiz. Bali Efendi ve Aziz Mahmud Hüdâyî'nin devlet adamlarına yazdıkları mektuplarda Simâvîler'e karşı sert tedbirler alınmasını önerdikleri görülmektedir. Tasavvufta vâridât ve Simâvî'nin Vâridât'ı hakkında verilen bilgilerden sonra Nureddinzade'nin Vâridât'a yaptığı eleştiriler işlenmiştir.

Nureddinzade bu eleştirilerini ehl-i sünnet kalam ve fikhını temel alarak yapmıştır. Tasavvuf anlayışının en önemli özellikleri Şii, Bâtınî ve İbahî yönelimlere karşı tavrı olarak gerçek tasavvufun ancak şeriatla beraber yaşanması gerektiğidir. Nureddinzade'nin tasavvuf anlayışında vahdet-i vücudun ayrı bir önemi vardır. Ona göre İbn Arabî şeratin zahirine muhalif bir söz söylememiştir. Fakat Bedreddin ve Vâridât'ına şerh yazan Molla Abdullah İlâhî ve Muhyiddin Yavsî, İbn Arabî'yi anlamamış ve yanlış yorumlarla yanlış sonuçlara ulaşmışlardır. Nureddinzade'nin Varidat ve şarihlerini eleştirdiği en önemli konular

ahiret âlemi ve kıdem, ba's ve cesetlerin haşri, cennet-cehennem, melek, şeytan ve cin, Hz. İsa'nın durumu, kıyamet ve alametleri, Allah'ın iradesi, âlemin kıdemi ve ibadetlerdeki hikmet ve namaz konularıdır.

Nureddinzade'yi Gazzalî'nin XVI. yy.'daki amatör bir örneği olarak yazara göre Nureddinzade, cesetlerin haşri ve âlemin kıdemi gibi konularda Bedreddin'i ve şarihlerini ilhad ve zındıklıkla suçlamaktadır. Nureddinzade bu eleştirilerini yaparken Kur'an ve sünnetin zahirine bağlı kalınması gerektiğini vurgulamaktadır. Cennet ve cehennem konusunda hissi nimet ve azabın varlığını ısrarla vurgulayan Nureddinzade'ye göre müellif ve şarihler cismani haşri inkâr eden bir kabule varmışlardır. Onların bu düşünceleri inkârcılar ve felsefecilerin görüşleriyle tamamen aynıdır. Eğer bu düşünceler keşif ve ilham sonucu elde edilmiştir denirse Nureddinzade'ye göre keşif mutlaka şeriate uygun olmalıdır aksi halde şeytanın aldatmacalarından ibarettir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde Nureddinzade'nin tasavvuf kavramlarını yorumladığı Menâzilü's-sâirîn şerhi esas alınmıştır. Hemen her tasavvuf kaynağında bulunabilecek kavramlara dair Nureddinzade'nin yorumlarında dikkat çeken unsurların başında eleştirel bir bakış açısı görülmektedir. Örneğin şu sözler Nureddinzade'nin tasavvuf anlayışını çok net bir şekilde ortaya koymaktadır: “Zamanımızda olan bazı cahil sûfiler, şeriatı bilmeyip hakikatten haber verirler. Belki cemi'-i hakâyık bize keşfoldu diye ilm-i ledünden dem vururlar. Ona mâlik olduk derler. Hakikat-i şeriatın sual olursa bir meseleyi bilmezler. Hak Teâlâ, Resûlünün şeriatını bilmeyen kimseyi veli ittihaz edinmez. Bu muhakkak meseledir.”

Bu kavramlar şeriatın zahir ve batın dengesi gözetilerek ele alınmıştır. Aynı zamanda ibahilik, irade, kaza-kader, menfaatçi sufiler ve vaizler, istikamet, itidal, sünnete ittiba konularında Nureddinzade'nin yaptığı yorumlar ve tenkitler onun Ehli Sünnete olan bağlılığını ve tenkitçi sufi yaklaşımının örneklerini göstermektedir.

Yazarın Nureddinzade hakkında yaptığı şu değerlendirmelerle kitabın tanıtımını tamamlayalım: “Nüreddinzade, Herevî'nin tasavvuf anlayışını, Gazzalî'nin Ehl-i sünnet anlayışını, İbn Arabî ve Konevî'nin vahdet-i vücûd anlayışını, Sofyalı Bâlî Efendi'nin tarikat anlayışını, İslamî ilimlerde elde ettiği birikimle harmanlamış, yaşadığı

dönemin sorunlarına tasavvufî yöntemlerle çözümler aramış ve etkileri günümüze kadar uzanan tartışmalara taraf olmuş bir şahsiyettir.

Kısaca kadîm irfânî geleneğin önemli bir halkası olan Nûreddinzâde'nin tasavvuf anlayışını, Kur'an ve sünnet çizgisinde şeriat ve Ehl-i sünnete bağlılık, aşırılıklardan uzak temkinli bir vahdet-i vücudu tahkik etmek şeklinde özetleyebiliriz.”